

A TISZÁNINENI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET MÚZEUMA
SÁROSPATAK, RÁKÓCZI U. 1.

ISMERETLEN 18. SZÁZADI MAGYAR FESTŐ:
SZATHMÁRI PAKSI PÁL ARCKÉPE

RESTAURÁLÁSI DOKUMENTÁCIÓ

Készítette:
Nemessányi Klára
2012.

A TISZÁNINENI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET MÚZEUMA
SÁROSPATAK, RÁKÓCZI U. 1.

ISMERETLEN 18. SZÁZADI MAGYAR FESTŐ:
SZATHMÁRI PAKSI PÁL ARCKÉPE

RESTAURÁLÁSI DOKUMENTÁCIÓ

Leltári szám: E. 1979.128.

Olaj, vászon

Teljes méret: 60 cm x 77 cm

A belső olajfestmény méretei: 29,5 x 36,5 cm

A festmény **Szathmári Pásk**¹ ábrázolja, aki a Sárospataki Református Kollégium tanára, orvos és nyelvész professzor, fizikus, polihisztor, a Természerajzi Gyűjtemény megalapítója volt. Kiemelkedő teljesítményére emlékezve testvére és kollégája, Szathmári Pásk Mihály teológus professzor készítette e képet, erről tanúskodik a portré alatti latin nyelvű felirat.

A tudóst jellegzetes attribútumokkal veszi körbe a festő: földgömb, (rajta ASIA), koponya és lábszárcsont, egy csukott könyvön egy könyv, kinyitott lapján egy szív rajzát fedezhetjük fel. Az egyszerű portré jellegzetesen 18. századi festmény, felületén szignó vagy egyéb jelzés nem látható. A tudós színpadiasan berendezett előadói asztala mögött áll, szembe néz velünk. Élénk cinóbervörös köpenye alatt fehér, zsabós nyakú, fodros ujjú gyolcsinget és sötétkék bársony felöltőt visel, haja magas homlokából hátrafésült, alul loknikba rendezett.

A felirat a következő:

PAVLVS PAXI SZATHMÁRI

Med. Doct. Philosoph. V. Lingvae Fraecae in ill. Colleg. Ref. S.Patak Setem an=
norum cursu Professor, pietate eteruditione Clarissimus, obiit pie 7. Augusti Ao~
M DCC LXVI to. Aetatis suae 36.

NOMINE PAVLE BREVIS, MAGNVS VIRTUTE FVISTI, et
MENS MAGNA IN MODICO CORPORE PAVLVS erat:

Hoc ergo in cineres quod tam cito corpus obivit,

Quod coeli immensas clauserat intus opes:

Heu quantas lacrymas! luctum quam extorsit acerbum!

LONGA AETATE BREVIS PAVLE COLENDVS ERAS.

Fratri et Collega svavissimo

Posuit

Michael Paxi Szathmári

Theolog. Professor.

¹ 1733-1766, orvosdoktor, ev. ref. kollegiumi tanár, 1757-58-ban a franekerai egyetemen tanult, ott szerzett 1758-ban orvosdoktori oklevelet, azután a bölcselet tanára volt Sárospatakon 1759-től haláláig, a képen jelzett dátumig.

ÁTVÉTELI ÁLLAPOT

Az **összetett felépítésű festmény** két részből áll, egy kisebb félalakos portrét illesztettek egy nagyobb vászonra, amely sötét paszpartu gyanánt szolgál és egyben a kép alatt az ábrázolt személyre, munkásságára, érdemeire vonatkozó latin nyelvű feliratot hordozza.

A kisméretű portrét **ezüst skófiomos horgolt csipke** keretezi, amelyet kettős öltéssorral varrtak fel az alapozott festővászonra. Az öltések belső sora a festményen keresztülhatol. A csipke az alsó vonalon erősen hiányos, szakadozott. Másutt kisebb hibáktól eltekintve elég jó állagúnak mondható. A vert ezüstsál bélétes fonalú, vagyis az ezüstoffal selyemszála van tekerve. A csipke poros, erősen szennyezett felületű. A hátoldalon észrevehető, hogy a csipke varrása megszakadt és ezt javították, kissé szakszerűtlenül, ügyetlenül.

A portré (29,5 x 36,5 cm)

A képet felragasztották a sötét háttérül szolgáló olajfestékkel festett, alapozott vászonra. A ragasztás előtt és után a kép valószínűleg nem kapott puhítást és/vagy préselést. A portrét hordozó vászon hullámos, a vékony paszpartu-vászon nem tudja megfelelően feszesen tartani, mert erre a feladatra gyenge. A kép vászna sűrű szövésű. Rajta vízszintes irányú repedések láthatók, a kissé torlódó festék arra utal, hogy a képecske valamikor fel lehetett tekerve. Több helyen pergés tapasztalható, a kép alapozása kiszáradt és törékennyé vált, sürgős konzerválásra szorul. A festékhiány még nem jelentős. A festmény felszínén átfestés nem tapasztalható. A lakkréteg elsárgult és vastag, kissé túlzottan fényes. A fényes lakk erőteljesen kirajzolja a portré felszíni egyenetlenségeit, torzulásait és zavarja a kép élvezhetőségét.

A paszpartu-vászon (60 x 77 cm)

Ritkás szövésű, vékony lenvászon, áteső fényben számtalan apró lyukacsokt láthatunk, szinte átlátni rajta. A hátoldalt tanulmányozva kis lyukakat figyelhetünk meg a felragasztott kép mögött ezen a vásznon, holott a képen azokon a helyeken nincsen sérülés. Ebből arra lehet következtetni, hogy egy régi vásznat használtak fel erre a célra. Alul kis méretű kirojtozott vászonfolttal van javítva, a képoldal felől a folt jól látható, színe, faktúrája kissé eltér, szintje a lyuk alatt van.

A paszpartu-vásznat **vakkeretre** feszítették, amely nem ékelhető, ócska léckeret, és amelyet már meg is erősítettek egy hátulról vízszintesen rászögelt vékony léccel.

A **díszkeret** egyszerű profilozású, fenyőfából készült, külső és belső keskeny profiljai ezüstözöttek. A középső sima lapot arany színű bronzporos festékkel látták el. A keret aránya a képhez képest kissé keskeny. Állapota megviselt. Széle több helyen sérült, hiányos. Sarkai szétnyíltak, a hátsó fenyőfából készült sarokerősítés ellenére. Valószínű, hogy későbbi, mint a festmény, inkább 19. századi lehet.

A RESTAURÁLÁS MENETE

Mivel a portré a hordozó paszpartu-vászonról külön mozgást végez, a kettő anyagai eltérőek, a megnyugtató konzerválást csakis a két vászon szétválasztása után lehetett megoldani. Az összetett felépítésű képet teljesen elemeire kellett bontani, darabonként megtisztítani, konzerválni és újra összerakni. A hordozó gyenge paszpartu-vásznat mindenképpen dublázni kellett.

1. Előkészítés

- Csomagolás, szállítás a műterembe
- Fotótechnikai vizsgálatok az átvételi állapotról (Normál, sűrű és UV fotók)
- A vászon és festékrétegek vizsgálata, oldódási- és tisztítási próbák
- A horgolt ezüstcsipke vizsgálata
- A horgolt ezüstcsipke óvatos lefejtése, hátulról a rögzítő fonalak átvágásával, felül megemelve.

2. Tisztítás

- A **portré** felületéről a régi lakkretegeket egyszerű etilalkohollal oldottam le.
- A **paszpartu-vászon** fekete felülete rendkívül érzékeny, vízben és benzinben is oldható volt. A vastag porréteget porszívóval, puha ecsetekkel távolítottam el, majd nagyon kevés nedvességgel, óvatosan tisztítottam meg.
- A rendkívül vastagon szennyezett **csipke** portalanítása finom puha ecsettel, majd mosása felületaktív detergens használatával (LOC, Amway) történt. Az áztatás után vízzel öblítettem ki a csipkét. A mosással az ezüst kissé kifényesedett, a selyemszálak jelentősen világosodtak. Szívópapírok közt szárítottam. Csipesszel és nagyítóval is elég nehéz volt eltávolítani a varráshoz használt cérnaszálakat a csipke szövetéből.
- A csipke mindkét oldalára a tisztítás után gyorsan száradó akril lakkot fújtam felületi védelem céljából, a patinaképződés lassítása érdekében.

3. Konzerválás

- A **portré** festékrétegének levédése konzerválás előtt metilcellulózzal, 1 réteg japánpapírral
- A portré leválasztása a paszpartu-vászonról (mechanikusan)
- A **paszpartu-vászon** lebontása a vakkeretről A fekete vászon körben a vakkerethez volt enyvezve. Ennek felbontása metilcellulózzal történő duzzasztás után vált csak lehetővé.
- A paszpartu-vászon hátoldalának megtisztítása, portalanítása porszívóval, fogkefével. A vászonra ragasztott bőrdarabka leválasztása, metilcellulózzal történő duzzasztás után.
- A vásznak megtisztítása a ragasztótól. Enyves ragasztást használtak a portré felragasztásához. Az enyv maradványait mindkét vászonról biztonságosabb volt szárazon, éles szikével lekapargálni. Az enyv a gyenge kötőanyagú fekete alapozású vászonról a szétválasztáskor sok morzsát felszedett, ezért rajta sok „festékhiány” keletkezett.
- A portré- és a paszpartu-vászon konzerválása külön-külön: BEVA 30 %-os meleg oldatával átitatással, majd 1 nap száradás után könnyű kézi bevasalás majd hideg préselés.

- Mindkét vásznat külön – külön feszítőkeretre helyeztem és lassan, kissé megnedvesítgetve és mindig tovább ékelve nyújtottam, hogy a különböző rendellenességek csökkenjenek.
- A vászonhiányok kiegészítéséhez az eredeti vászon vastagságához, szövéséhez hasonló vásznat használtam fel, a foltokat beszabás után PalmaFa ragasztóval élbe ragasztva.
- A **fekete paszpartu-vászon dublázására** volt szükség, amelyet BEVA 371 ragasztóval sűrű szövésű, erős és vékony vászonra, kézi vasalással készítettem. (A felhasznált vászon ú.n. angin)
- Új vakkeret készíttetése
- Újrafeszítés az új vakkeretre
- A portré újragasztása a dublázott fekete vászonra, az eredetinek megfelelő helyre (BEVA 371), kézi vasalással.

4. Esztétikai helyreállítás

- A szükséges tömítések elvégzése mindkét vászon felületén. A fekete vásznon fekete töméseket alkalmaztam, ehhez akrilfestékkel kevertem az enyves krétamasszát.
- Retusálás a tömések felületére akvarellel, a feketére akrillal.
- Dammárlakk bevonatok: Először a fekete vászonra került fel a **matt lakk**, azután a portréra a **fényes** felületű dammárlakk a környezet kitakarásával kerülhetett fel.
- Retusálás Maimieri Restauro festékkel
- Az ezüst csipke visszarögzítéséhez BEVA-filmet készítettem japánpapírra, abból kis darabokat vágtam ki és vasaltam a csipke hátoldalára, majd az eredeti helyére a portré köré. A **csipke hiányait** eredeti elképzelésem alapján nem egészítettem volna ki, de a konzerválás utáni állapotában sokkal kontrasztosabbá vált az ezüst és a fekete megjelenése, a hiány ekkor már zavarta a kép élvezhetőségét. Ezért a hiányzó néhány centiméternyi csipkét rekonstrukciós festéssel pótoltam.
- A retusált kép felületére a környezet kitakarásával fényes zárólakkot fújtam. (Lefranc & Bourgeois)

5. Új díszkeret készíttetése

A régi keret 19. valamikor a 19. században készülhetett. Stílusa nem alkalmazkodott kellőképpen a festményhez, anyagai silányak voltak.

A 18. századi képhez illő, faragott és részben aranyozott, ezüstözött profilokkal határolt lapkeretet terveztünk, a díszkeretet **Dobesch Pál** faszobrász készítette el.

Hagyományos technológiával készült minden részlet, a díszítő sarokelemek poliment aranyozással, a síkból kiemelkedő profilok ezüstözéssel. A keret képsíkra merőleges (oldalsó) lapjaira csak a poliment került fel.

A lapkeret felső lapja mahagóni berakással készült, a rajta elhelyezett sarokelemek külön faragottak és aranyozottak. Az ezüst koptatva van, és 3 réteg aszfaltfestékes lakkot kapott a patinásabb hatás érdekében.

A RESTAURÁLÁS SORÁN TETT MEGÁLLAPÍTÁSOK

A már öreg, szakadt, fekete alapozású vásznat a vakkeretre finom **faszegekkel** erősítették fel. A fekete festék nagyon érzékeny, oldódott vízben és szerves oldószerekben is, még a lakkbenzin is koptatta, ezért tisztítása igen nehéz volt. Lehetségesnek tarom, hogy ez egy

feketére alapozott vászon, amit nem használtak fel festésre és így megmaradt valahol a padláson, amíg valaki meg nem találta és egy ügyeskezdő suszter fel nem szögelte faszegeivel. A református címfestő pedig ezután elkészítette a latin nyelvű feliratot a portréhoz.

A vászon hátoldalán **kis bőrdarabot** találtam felragasztva, azonban ezt óvatosan lebontva (CMC-s duzzasztás után) azt tapasztaltam, hogy a vászon nem volt alatta sérült. Sem szakadás, sem lyuk nem volt. Viszont a bőrdarabka komoly domborulatot okozott a vászon felületén. Helye ma is meglátszik a portré felett, a középtől kissé balrább. A vászon faktúrája eltérő.

A bőrdarabka egy **könyv gerincéről való töredék**, talán a Nagykönyvtárból származhat. Talán *Justitia* és egy *dicsfényel ábrázolt férfi szent* alakja látható rajta. A metilcellulózzal duzzasztott bőrt a leválasztás után kimostam, préselve megszáritottam. A restaurálás után a dublázó vászon vakkeretre túlnyúló húzószélére ragasztottam fel, jelenleg a kép hátoldalán tanulmányozható.

Skófiummal, vagyis itt pontosabban **ezüst fonalból horgolt csipke keretezi a portrét**. Kicsit emlékeztet ez a megoldás az apácamunkákra és az úrihímzésekre. A képtől idegen anyagra nyilván a „kép a képben” –szerű látvány miatt volt szükség, vagyis hogy a felragasztott vásznat valamilyen módon bekeretezze, kiemelje, elkülönítse az alá írt szövegtől.

A portré vászna nem egyenletes szövésű, benne kiálló, erős szálak vannak, ezek határozzák meg a vászon viselkedését és küllemét. Úgy tűnik, hogy **hibás a szövés**, ezért magasodik ki a síkból néhány szál. A konzerválás során ezek a torzulások, hibák csökkentek, de nem tűntethetők el teljesen, mivel az anyag sajátosságai okozzák.

6. Dokumentáció

A restaurálás menetéről készített írásos dokumentáció 5 oldalt, a fotódokumentáció összesen 30 db színes fotót tartalmaz, tartalmának vagy bármely részletének felhasználása csak a szerző nevének feltüntetésével lehetséges.

7. Utógondozás

A restaurált festmény anyagai sok hőre érzékeny anyagot tartalmaznak, a konzerváló és ragasztó anyag 60 °C-on olvad. Ezért a hőtől és a közvetlen napfénytől óvni kell a műtárgyat. Törekedni kell az állandó klíma biztosítására, nedvességtől, páratól szintén tartsuk távol a képet! Optimális a 15-20 °C és 50-60% RH. Az esetleges sérüléseket csak restaurátor javíthatja! Óvatos portalanítását szükség szerint el lehet végezni, lehetőleg a felület közvetlen érintése nélkül.

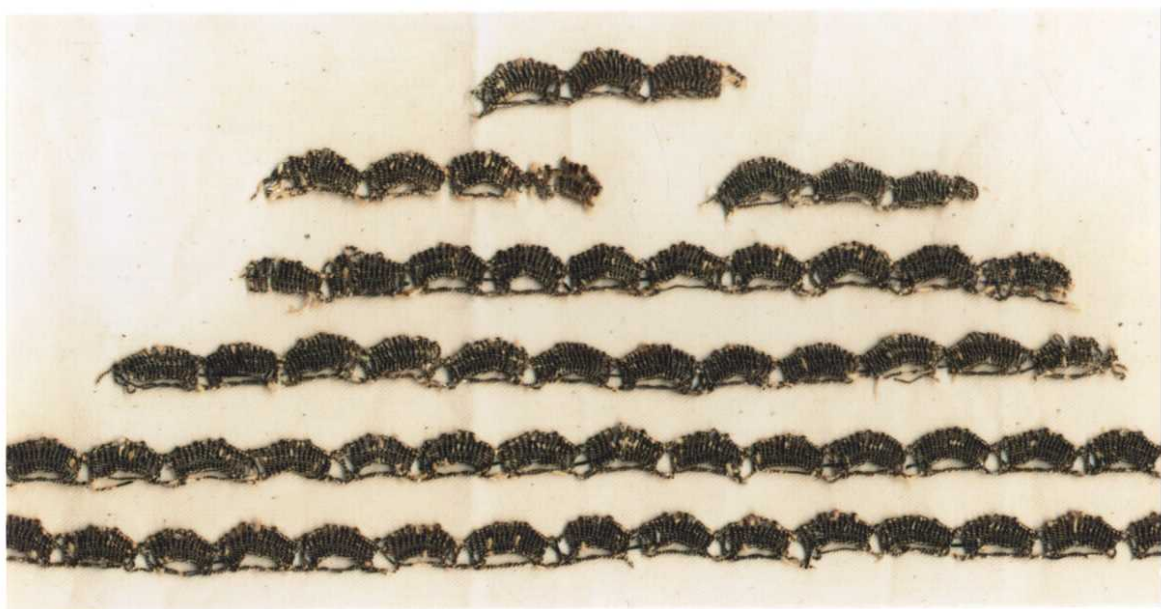
A restaurálást az **NKA támogatásával** végezte és a dokumentációt készítette:

Budapest, 2012. április 25.

Nemessányi Klára
festőrestaurátor-művész
1021. Budapest, Labanc u. 39/b
Magyar Restaurátorok Egyesülete
névjegyzéki szám: F1-247

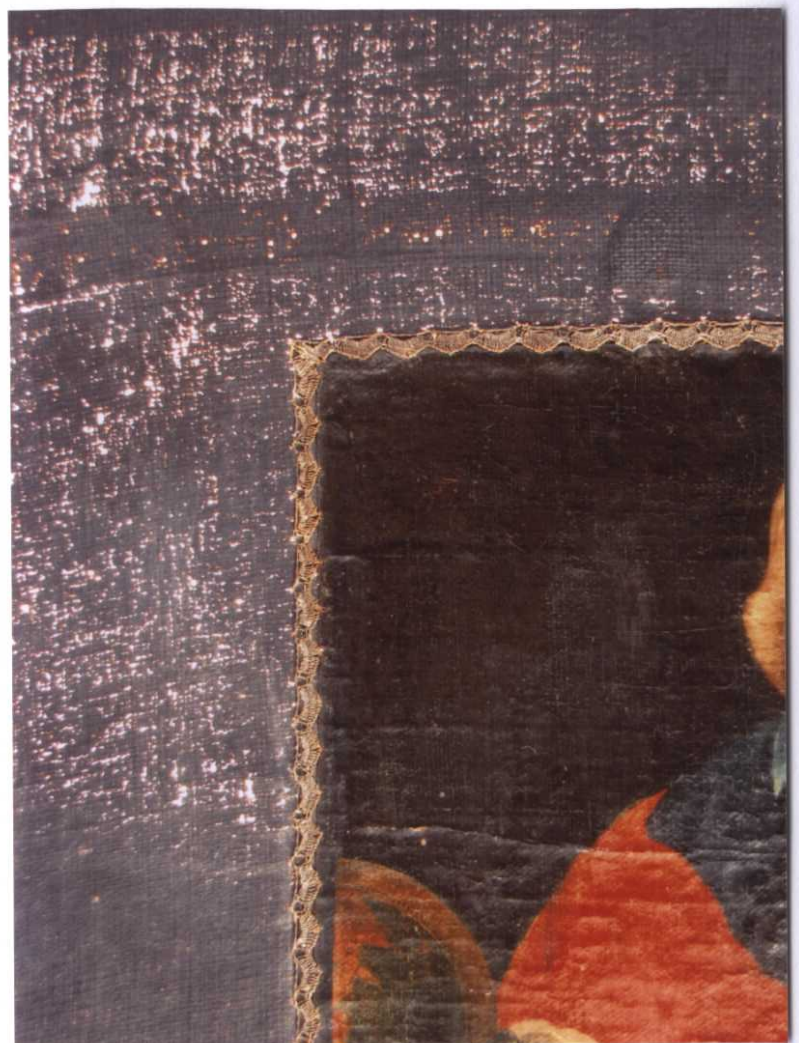
FOTÓDOKUMENTÁCIÓ

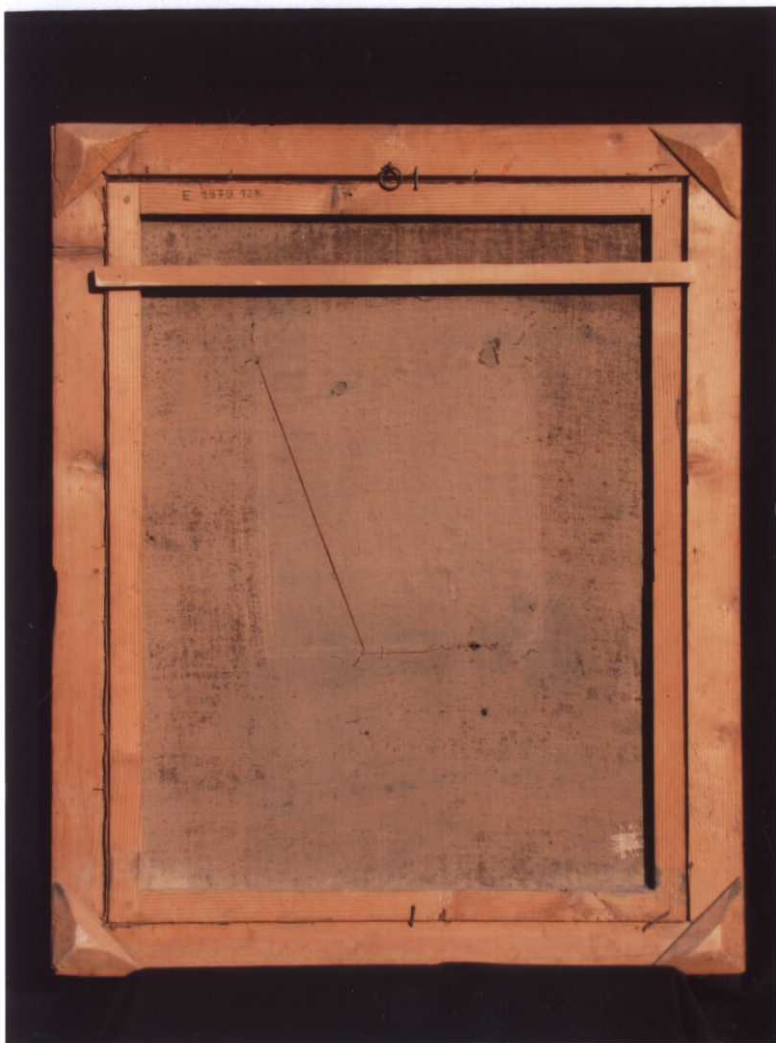

1. A festmény átvételi állapota a díszkeretben.

2.
 Áteső fényben látható
 a gyenge vászon lyukacsossága.

3. A festmény hátoldala átvételi állapotban, a díszkeretben.
A vakkeret ékelhetetlen egyszerű lécekből összeütött szerkezet.
Megerősítésképpen egy plusz lécezt szögelték rá.

4. A portét keretező csipkét kettős öltéssorral varrták fel az alapozott vászonra.

5.
A festmény hátoldalára ragasztott
bőr folt, amely egy könyv gerince
lehetett valamikor.

6.
Átvételi állapot, sűrű fotó.
A portét keretező csipke hiányos,
szakadozott.
A latin nyelvű felirat készítéséhez vastag,
pasztózus festéket használtak.

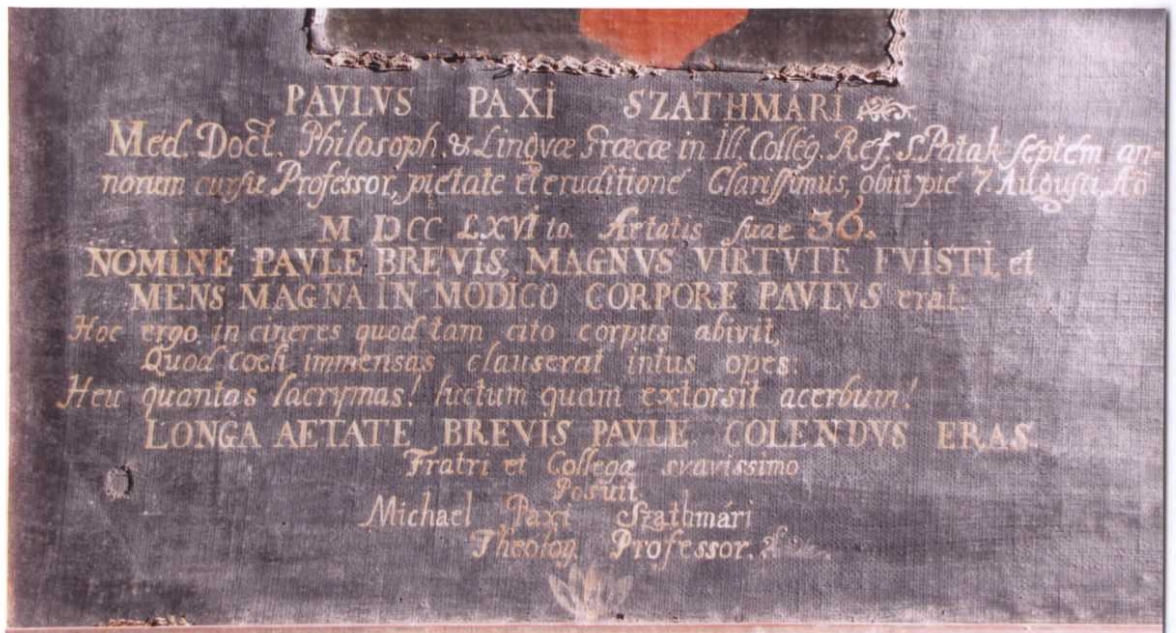

7. A horgolt ezüst csipke lebontása. A csipke rendkívül sok port gyűjtött össze.

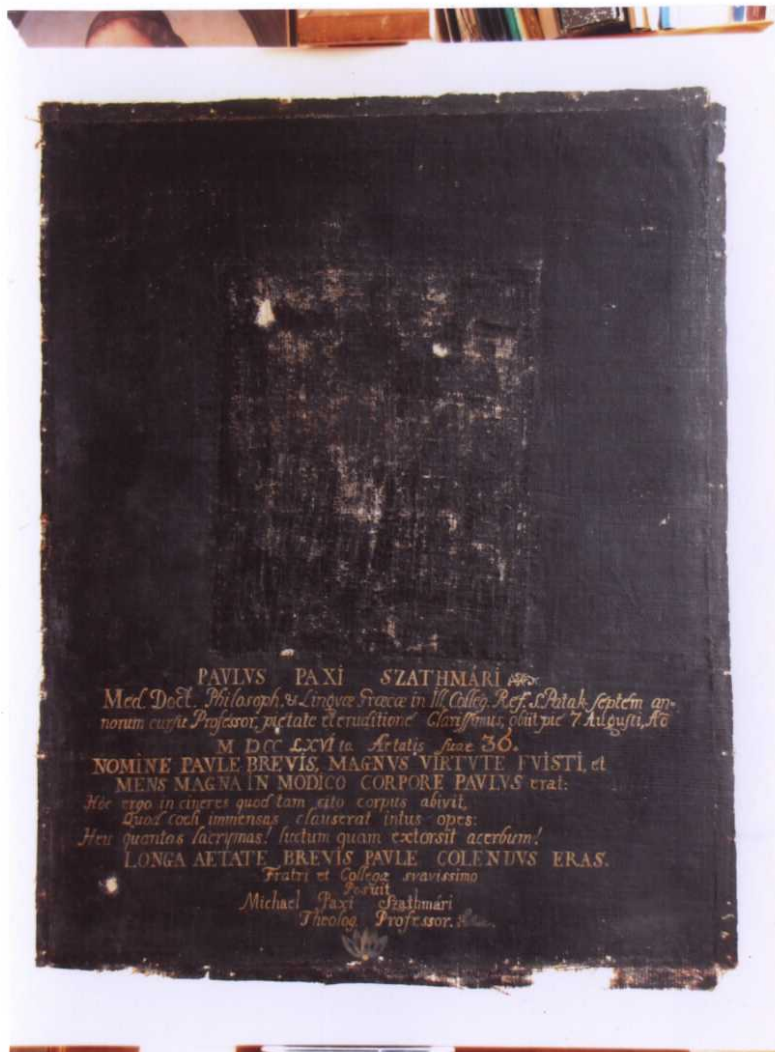
8. A kép felületén látható a tisztítópróba, melyen az elsárgult lakkot oldottuk le.

9. Átvételi állapot, a napfényben készült sűrű fotó jól mutatja a vastag porréteget, a lyukas és foltozott fekete paszpartu-vásznat és a szakadozott csipkét.

10. A kép ugyanezen része kész, bekeretezett állapotban.

11. A paszpartu-vászon konzerválás után, új húzószél segítségével feszítőkeretre feszítve.

12. Az egymástól szétválasztott vásznakat külön-külön konzerváltam és feszítőkereteken nyújtottam.

13.
Átvételi állapot részlete,
súrló fotó

14.
Ugyanez a részlet
a restaurálás után

15.
Átvételi állapot részlete,
súrló fotó

16.
Ugyanez a részlet
a restaurálás után

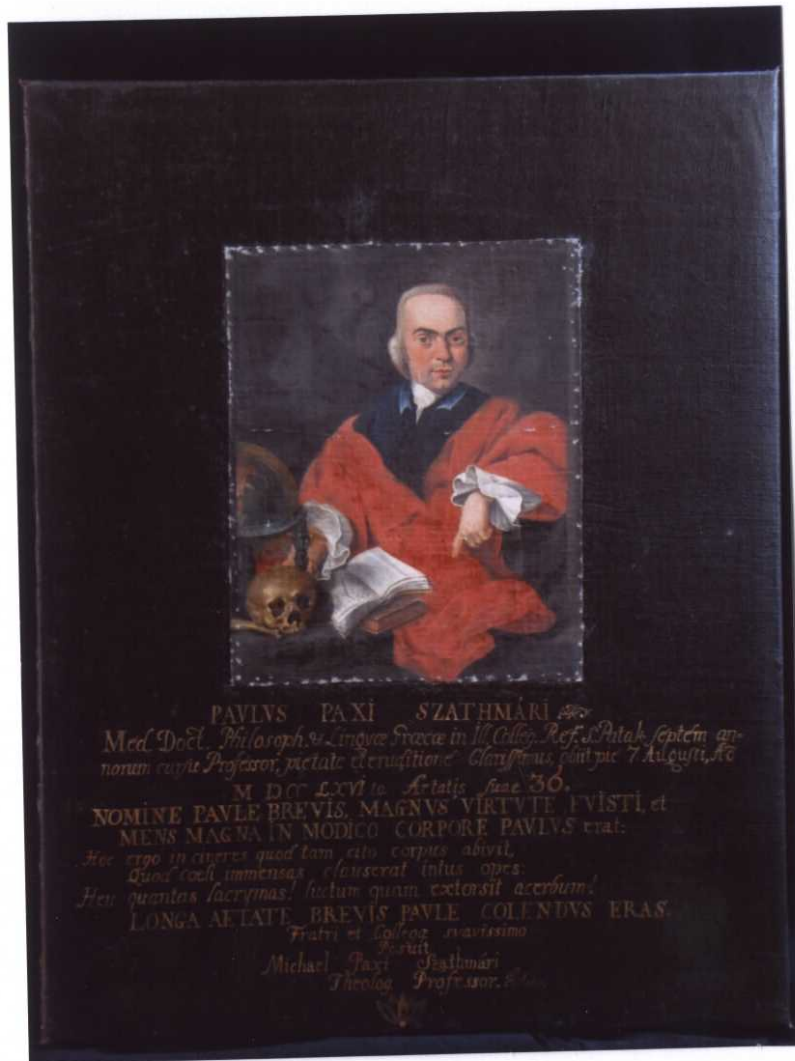

17.
Átvételi állapot részlete,
súrló fotó

18.
Ugyanez a részlet
a restaurálás után

19. A dublított, tömített és már lelakkozott paszpartu-vászonra felragasztott portré, tömítve.

20. A portré lakkozása fényes dammárlakkal, gondosan kitakarva a környező matt lakkal bevont felületeket.

21.
A portré átvételi állapota

22.
A portré
konzerválás, tömítés után

23.
A portré retusálás után.
A csipke a helyére ragasztva,
kiegészítés nélkül.

24.
A portré
A festéssel kiegészített
skófiomos csipke kerettel

25. A horgolt skófiomos csipkéről készített makró fotó a tisztítás után.
Jól látszódik a selyemszálakra tekert ezüst lemezke.

26. A kimosott és kivasalt csipke BEVA – filmmel előlkészítve a felragasztásra.

27.

A régi, 19. századi díszkeret egyik sarka.

Belül magasabb profilú fenyő léckeret volt. Kívül-belül ezüstözött, belül bronzporozott felületekkel.

28.

Az újonnan készített díszkeret, aranyozott sarokmotívumokkal, ezüstözött profilokkal, mahagóni berakású lappal.